

Ur *Socialistisk debatt* nr 18 (1975)

Jörn Svensson

Efterskrift till *Du skall ta ledningen och makten*

När nu [Du skall ta ledningen och makten](#) går ut i sin tredje upplaga, kan det vara skäl att något granska den aktuella diskussionen kring de problem boken tar upp.

Boken skrevs utifrån uppfattningen, att det var djupt angeläget att söka konkretisera bilden av ett socialistiskt Sverige och av den socialistiska uppbyggnadens problem. Den diskussion boken föranlett, tycks visa, att denna uppfattning var riktig. Den delas uppenbarligen av betydande kretsar inom svensk arbetarrörelse. Detta bekräftas inte bara av det avsevärda antalet seriösa tidningskommentarer. Det stöds än mer av det stora antalet brev jag fått ute från arbetslivet och av det intresse för boken som rapporterats på flera stora industriarbetsplatsers biblioteksutlåning.

Det hade varit alltför anspråksfullt att presentera boken som något slags program för socialistisk uppbyggnad i Sverige. Den har endast varit avsedd att tjäna som en diskussionsinledning — låt vara med en bestämd ideologisk inriktning. Den tycks vara på väg att fylla det ändamålet. I kritik och kommentarer har många nya tankar framförts. En del har fyllt ut ofullständigheter och brister i bokens resonemang. Andra har kommit även författaren att se vissa av socialismens problem på delvis nytt sätt.

Av tidsskäl har inga förändringar i texten gjorts i tredje upplagan. I stället hoppas jag kunna delta i den fortsatta diskussionen genom att i separata skrifter ta upp en del viktiga specialproblem. Så planeras en bok, som mer i detalj tar upp frågeställningen socialism-demokrati, liksom en mindre skrift ägnad den moderna kommunismens inre problem. Under utarbetande är också en bok kring temat kvinnofrigörelse och samlevnadsformer under socialismen. På en smula längre sikt tror jag slutligen det vore ytterst angeläget, om en grupp av socialistiska författare kunde åstadkomma en bok kring den socialistiska strategin, d v s kampen fram till den avgörande omvälvningen.

Frågan om den socialistiska demokratin och dess former tilldrar sig i diskussionen — inte oväntat — ett särskilt intresse. Det har flera lätt begripliga orsaker. Ett skäl är att liberaler och socialister har olika mening om vilka element i demokratin, som är mest väsentliga. Dessutom har de en benägenhet att avsiktligt vilja missförstå varandra på dessa punkter. Ett annat skäl är, att skiljaktigheter i demokratisyn förekommer också mellan kommunistiska partier, beroende på under vilka historiska och aktuella omständigheter de kommit att arbeta. Ett tredje skäl till att diskussionen i mycket samlats kring demokratiproblemet är givetvis erfarenheterna av problematiken i Portugal. Visserligen är förhållandena i Portugal ytterst säregna, med en militär rörelse som ett ledande element i samhällsprocessen. Utgångspunkten är långt avlägsen från vad som gäller för en svensk 'modell'. Men vissa frågeställningar i den portugisiska situationen är till sin natur allmängiltiga. Det gäller t ex de nya socialistiska beslutsorganens förhållande till de klassiska parlamentariska organen. Det gäller formerna för pressens och massmedias verksamhet o s v. Emellertid har händelserna i Portugal påverkat den svenska diskussionen också på ett annat sätt, som i viss mån hotar störa den senares öppenhet och ärlighet. Det kan vara skäl att något stanna vid detta.

Nödvändig dialog socialister—kommunister

Socialismens seger i ett land som Sverige förutsätter bl a att man samlar alla tänkbara socialistiska krafter. I dagens läge förutsätter det i sin tur en dialog mellan socialister av olika riktningar. Främst handlar det därvid om en dialog mellan folk ur de två huvudriktningarna i svensk arbetarrörelse: socialdemokrater och kommunister. Men också andra delar av vänstern

måste här kunna delta.

Förutsättningen för en sådan nödvändig dialog är, att det finns ett visst minimum av tilltro till de ärliga avsikterna hos dem som deltar. I sin tur betyder detta att man från ömse håll inte medvetet omöjliggör eller snedvrider hela dialogen genom avsiktliga provokationer och genom att genast börja tala om vad som skiljer deltagarna åt. Vi kommunister hävdar t ex att SAP som parti bedriver ett för socialismen skadligt klassarbete med storfinansen. Men vi får för den skull inte skrika detta i örat på varje socialdemokrat, som vill diskutera socialismen i Sverige med oss. Inte heller kan vi rimligen göra vederbörande personligt ansvarig härför. Förutom att det inte vore rättvist, skulle det förstöra alla möjligheter till en verklig dialog.

Samma problem uppstår, om man ständigt ska dra in kommunismens och socialdemokratin historiska belastningar och missgrepp i diskussionen. Dessa historiska fenomen ska diskuteras. Men de ska inte nyttjas som slagträ för att hindra en positiv dialog om socialismen. Själv anser jag det oriktigt, om någon försöker göra mig personligt ansvarig för stalintidens många gräsligheter, som jag skarpt fördömer. På samma sätt vill jag inte göra Olle Svenning i *Aftonbladet* personligt ansvarig för att t ex socialdemokratiska regeringschefer i Europa vid olika tillfällen beordrat massmord på civilbefolkning i de dåvarande kolonierna. Jag tar upp dessa ting, bl a därför att händelserna i Portugal använts som skäl för att söka hindra en dialog om socialismen i Sverige. Det faktum, att de svenska kommunisterna uttryckt solidaritet med de portugisiska, används som motiv för att utmåla oss som allmänt pestsmittade och därför omöjliga att föra dialog med.

Man söker alltså här föra bort diskussionen om socialismen i Sverige genom att hänvisa till helt andra förhållanden. De svenska kommunisterna är inte rädda för en debatt om sin demokratiska trovärdighet. De borgerliga och socialdemokraterna har större skäl att vara rädda. Det var inte kommunisterna, som 1939 vägrade förföljda judar fristad i Sverige. Det var inte kommunisterna, som i lagberedningssammanhang krävde att få använda lagen om 'samhällsfarlig ryktesspridning' som ett medel att förbjuda vissa tidningar. Det är inte kommunisterna som drivit fram terroristlag och lag om tillfälligt omhändertagande. Det är inte kommunisterna, som godkänt klart författnings-stridiga procedurer i IB-processen. Det var inte kommunisterna, som gjorde eftergifter åt naziregimen. Det var inte kommunisterna som satte igång skådeprocesser med en okänd nazist som åklagare. Kräver man självkritik av kommunisterna, kan samma krav också ställas på andra — så ska vi nog få utrett frågan om den demokratiska trovärdigheten.

Det finns skäl att göra ärliga socialister inom socialdemokratin uppmärksamma i ett speciellt avseende. Om vi får en dialog om socialismen i Sverige, betyder det en förstärkning av de socialistiska krafterna i landet. Det finns de som har allt intresse av att hindra detta och söka misstänkliggöra dialogen.

Att vara socialdemokrat med 'hjärtat till vänster' har sina svårigheter. SAP:s ledning och dess högerflygel ser inte med glädje på sitt partis vänster. En metod att sätta den under tryck är att misskreditera den som 'kommunistvänlig'. Vänsterfolk i SAP förleds ibland att söka försvara sig mot sådana beskyllningar genom att i sin tur angripa och ta avstånd från kommunisterna. Kanske skapar de sig en sorts legitimitet och ett arbetsutrymme inom sitt eget parti på detta sätt. Men de lockas samtidigt att störa möjligheterna till en socialistisk dialog.

När borgarklassen känner fruktan för att socialismen går framåt, söker den skapa medvetna lögner, med vilkas hjälp den ska sprida skräck för en samhällelig förändring. Lögner, som kan skapa misstro mellan olika socialistiska krafter, är givetvis särskilt tacksamma.

Myten om PCP

Ett västeuropeiskt land står inför möjligheten av en socialistisk omvälvning. Den borgerliga

skrämselpropagandan i Europa har bråda dagar. En av dess uppgifter är att utbreda myten om det portugisiska kommunistpartiet som ett stalinistiskt diktaturparti, som föraktar de demokratiska fri- och rättigheterna. Ovanpå detta kan sedan staplas ytterligare en lögn: påståendet att de svenska kommunisterna är av samma skrot och korn, eftersom de stöder de portugisiska.

Vpk är inte bundet till något utländskt partis ställningstaganden. Vi gör inga reservationslösa stödaktioner, som innebär att vi på förhand förbinder oss att godkänna varje annat partis enskilda handlingar. Men vi har haft utförliga diskussioner med det portugisiska kommunistpartiet. Vi har kunnat studera dess praktik på ort och ställe. Vi har funnit, att de portugisiska kommunisterna är bestämda anhängare och försvarare av demokratiska fri- och rättigheter. Vi har funnit, att de portugisiska kommunisterna som modell för sitt land ser socialism med flerpartisystem, inom vars ram också icke-socialistiska partier ska kunna verka. Vi anser oss därför kunna avvisa myter, som påstår något annat. Vi anser de portugisiska kommunisterna väl förtjänta av vår principiella solidaritet och anser inte att vi med den binder oss för något som vi inte vill godkänna för egen del.

Den svenska socialdemokratin stöder officiellt det portugisiska socialistpartiet. Åtskillig kritik kan riktas mot detta sistnämnda partis agerande. När den amerikanske presidenten förklarar sig offentligt stödja Mario Soares — då finns det onekligen skäl att fråga sig vad Portugals socialdemokrater driver för spel. Som svenska kommunister finner vi dock inte, att vi av den anledningen skulle anse oss alltför snusförnäma att diskutera med ärliga socialister inom den svenska socialdemokratin. Tvärtom menar vi, att dialogen socialister emellan är utomordentligt viktig i båda länderna. Det är att hoppas att socialister inom SAP också kan se detta sammanhang.

En klassisk fråga

Ett speciellt problem har återkommit i flera tidningskommentarer till boken. Det är den klassiska frågan, om man i en socialistisk demokrati kan få borgerlig majoritet och därmed rösta sig tillbaka till kapitalismen. Flera borgerliga (plus en socialdemokratisk) kritiker har velat göra just denna fråga till en prövosten för den socialistiska demokratin. Frågan har stor principiell vikt, och i den mån jag uttryckt mig oklart i boken, är det skäl att utveckla resonemangen något.

Först måste man notera, att kritikerna ställer frågan på ett alltför akademiskt sätt. De utgår från att människorna i ett samhälle med demokratiska rättigheter åtnjuter den totala valfriheten — vad de röstat in år 1979 kan de rösta ut år 1982. Någon sådan valfrihet finns inte och kan av uppenbara praktiska skäl inte finnas. I vissa stora samhälleliga frågor är det faktiskt så, att man har valfrihet vid ett visst tillfälle. Men då måste man träffa ett val, som gäller för lång tid, ibland för all framtid. Detta har inte med demokratins karaktär att göra, det är en del av 'nödvändighetens rike'. Så total blir aldrig friheten, att vi kan tillgodose första bästa tillfälliga nyck, så snart den uppstår. Tvärtom — ju större frihet vi får att påverka vårt öde, desto fler långsiktiga eller oåterkalleliga beslut måste vi vara beredda att ta ansvar för. Valet av samhällssystem är givetvis ett beslut av denna art.

Det är emellertid viktigt, att man också klargör frågans formella innebörd. Det gäller särskilt med tanke på att liberaler och socialister oftast missförstår varandras utgångspunkter.

Vari består demokratin? Den består av två moment. Det ena är principen om majoritetsbeslut. En minoritet ska i princip acceptera att bli överröstad. Men majoritetsprincipen kan aldrig gälla utan inskränkningar. Minoriteten måste hela tiden åtnjuta samma grundläggande fri-och rättigheter som majoriteten. Det måste alltså i varje system, byggt på demokratiska fri- och rättigheter, finnas vissa grundrättigheter, som majoriteten normalt inte tillåts att röra. Dessa grundrättigheter måste beredas ett särskilt skydd i författningen. Man kan inte tillåta en majoritet på 80 % att beröva de återstående 20 % rösträtten. Man kan inte tillåta en aldrig så

stor majoritet att avskaffa tryckfriheten för oppositionens tidningsredaktörer. Denna tes om de demokratiska grundrättigheternas principiella okränkbarhet är demokratins andra viktiga moment. Då uppstår frågan: vilka rättigheter ska räknas som grundrättigheter av okränkbart slag? Det är här liberaler och socialister har olika meningar. Både liberalen och socialisten är överens om att tryckfriheten för oppositionella tidningar är en okränkbar grundrättighet. Börjar man inskränka den genom enkla majoritetsbeslut — då urholkar man demokratin. Dagens Nyheter måste kunna utkomma obehindrat i en socialistisk demokrati. Likaså är både liberalen och socialisten överens om att det ska råda lika rösträtt till riksdagen. Att söka gå tillbaka till rösträttsbestämmelserna för 1919 vore ett slag mot demokratin.

Liberaler — socialister om demokrati

Men hur står liberaler och socialister till lika rösträtt och demokratiska beslutsformer i hela det ekonomiska livet och i bostadsområdena? Dessa utgör ju en kärnpunkt i den socialistiska demokratin. På denna punkt inträffar det märkliga - liberalerna anser det 'odemokratiskt' att dessa former inte ska kunna avskaffas med enkelt majoritetsbeslut. Socialisterna anser givetvis att självstyret och demokratin på arbetsplatsen och bostadsområdet tillhör de okränkbara rättigheterna i den socialistiska demokratin. Och eftersom dessa rättigheter överhuvud inte är tänkbara att utöva med mindre att de kapitalistiska ägandeformerna försvinner, resulterar okränkbarheten hos arbetsplatsdemokratin i att man inte ska kunna återinföra sådana ägandeformer. Liberalerna däremot vill att man när som helst ska ha 'frihet' att avskaffa demokratin i produktionsliv och bostadsområden för att återinföra kapitalägarnas fåtalsvälde. För liberalen är redaktörens frihet att trycka kritik mot en socialistisk regim helig. Men arbetarens rätt att demokratiskt besluta på sin arbetsplats — den vill liberalen prisge till förmån för kapitalägarnas makt. Demokratiska rättigheter på arbetsplatsen vill liberalen inte garantera. Dessa rättigheter ska enligt honom vara mindre heliga än friheten att vara kapitalist. Här visar den liberala demokratiuppfattningen sin fullständiga otidsenlighet och sin allvarliga begränsning.

Det egendomliga är, att liberalerna inte bara vägrar demokratin i produktion och bostadsområden skydd mot återgång till kapitalets fåtalsvälde. De vägrar den indirekt också skydd mot attacker från annat håll. Det är ju inte bara de exproprierade kapitalisterna, som vill angripa arbetardemokratin under socialismen. Den kan hotas också från t ex en alltför maktlysten statsbyråkrati eller från partiintressen av ett eller annat slag. Därför måste den skyddas också mot all eventuell byråkratism, som söker undergräva den. Men liberalerna vill inte vara med att betrakta den som en sådan särskilt garanterad grundrättighet, att sådana hot kan avvärjas eller försvåras.

Oenigheten mellan liberaler och socialister är på denna avgörande punkt oöverskådlig. Det beror på deras klassmässiga utgångspunkter. Socialisten betraktar naturligt demokratin i arbetsliv och bostadsområden såsom en lika viktig grundrättighet som demokratin i övrigt. Liberalen gör det inte. I valet mellan demokrati i produktionslivet och kapitalistisk äganderätt, är liberalen lojal mot den kapitalistiska äganderätten. Må han så vara. Men han ska inte därefter komma och påstå sig vara en bättre demokrat än socialisten.

Nu ska det genast sägas, att okränkbarheten hos den socialistiska demokratins huvudelement, inte får missbrukas. Man får inte driva det därefter, att alla eller flertalet element i den socialistiska samhällsbyggnaden åsätts etiketten 'okränkbara' och därmed görs oåtkomliga för ändringar genom vanliga majoritetsbeslut och fria omröstningar. Okränkbarheten, garantin, ska gälla enbart för grundrättigheterna — främst då rätten att i alla delar av samhällslivet få vara med och besluta i demokratiska former. När det gäller allt det övriga innehållet i det socialistiska samhället, måste detta givetvis framgå ur majoritetsbeslut i de demokratiska organen. Och i diskussionen och beslut kring detta deltar medborgare med socialistisk respektive borgerlig åskådning givetvis på samma villkor. Här varken kan eller bör sättas upp

några formella barriärer mot att majoritetsbeslut råkar utfalla i borgerlig riktning. Att här hävda socialistiska intressen är en sak för den fria meningsbildningen och den ideologiska kamp som utvecklas inom dess ram.

Vad som nu sagts är givetvis formella, närmast författningsteoretiska resonemang. Sådana är intressanta och viktiga. De lär liberaler och socialister att klarlägga sina teoretiska utgångspunkter. De juridiska formerna för utövande av samhällelig makt är förvisso också viktiga. De bör ägnas omsorg.

Men det är alltför begränsat att diskutera den här aktuella frågan enbart teoretiskt och formellt. Vill man se den i hela dess djup, måste man ställa frågan mer konkret.

Frågan om den socialistiska demokratin är ju något vida förmer än uppfyllandet av formella procedurer eller uppnåendet av ett visst antal röstsedlar på en valdag. Den är en form av åskådning, av sätt att socialt leva och förhålla sig, ett system av attityder. Vi kan anta, att en socialistisk regim efter en period råkar ut för det läget, att den möter ett folkligt missnöje, oförståelse o s v — att den kort sagt förlorar sin förankring i folkmedvetandet, därför att dess prestationer inte motsvarat de strävanden folkflertalet och arbetarklassen känt för och ställt upp för i den socialistiska revolutionen. Ett sådant läge kan rimligen aldrig bemästras med formella åtgärder, författningsgarantier eller dylikt. Det kan heller aldrig bemästras genom att regimen söker bevara yttre positioner med hjälp av administrativa metoder och undertryckandet av opposition. Ingen socialistisk regim är visserligen moraliskt och politiskt skyldig att passivt lämna plats åt multinationella koncerner eller former av fascism. Men den måste vara istånd att avstå från yttre maktpositioner, om detta är villkoret för att på sikt återvinna förankringen hos arbetarklassen och folkflertalet. Att vägra inse detta ger inte bara en makt utan verkligt socialistiskt innehåll. Det fördröjer också den process av självprövning och nyorientering som man förutsättningslöst måste vara beredd för i ett sådant läge, som det nu skildrade. Sådana bakslag är skenbara, som fordras för att börja om en social förankringsprocess.

Folkrörelsernas roll

Att den socialistiska demokratins former tilldragit sig intresse i pressdiskussionen, är mot den tidigare skildrade bakgrunden också naturligt. I en seriös och djupgående artikel har socialdemokraten Jan Lindhagen framfört en rad tankar kring dessa delar av socialismens problemkomplex. Lindhagen känner djupt för vad också många andra betraktar som väsentligt att få en balansering av den socialistiska statens makt och att garantera ett levande arbetarstyre med åtminstone en viss självständighet inom den socialistiska ramen. Som politiker med folkrörelseanknytning ser han i folkrörelserna ett instrument härför.

Frågan är intressant och komplicerad. Uppenbart är, att den svenska historiska bakgrunden ger de gamla, klassiska folkrörelserna (liksom för övrigt också nyare sådana) en speciell vikt inför en socialistisk uppbyggnad. Hur denna ställning ska utformas under socialismen är emellertid inte givet.

I den bild jag beskrivit av den tänkbara socialistiska demokratin i Sverige finns två kanalsystem för folkets makt. Det ena utgörs av de klassiska representativa organen. Vi får förutsätta att dessa delvis omformats och getts nytt liv i den socialistiska demokratin — också klassisk demokratiutövning bör ju vara något mer än att utdela valsedlar till folk vart tredje år och låta ett etablerat partisystem därutöver sköta spelet. Det andra systemet av folkliga kanaler är de nya, socialistiska beslutsformerna på arbetsplatser och i bostadsområden, vilka måste ersätta den kapitalistiska äganderättens maktformer. Denna del av beslutssystemet måste också ta hand om merparten av de många nya problem, vilka måste bli föremål för kollektiva ställningstaganden.

Hur stort insteg kan det vi kallar folkrörelser tänkas få i utövandet av beslut inom denna nya,

andra sektor? Det beror på vad man vill ska vara folkrörelsernas — de gamlas och de nyas — huvuduppgift i det socialistiska samhället.

Klart är, att vissa slag av beslut och officiella uppgifter kan ligga synnerligen väl till för att övertas av folkrörelser. Ett exempel är arbetarskyddet, som fackföreningsrörelsen med fördel kan ta ifrån både företagsledningarna och stat. Att just detta område missköts, beror just på frånvaron av klassmässig intressekamp inom de institutioner staten inrättat för arbetsmiljöns förmenta vårdande.

Men det finns också betänkligheter mot att göra folkrörelser till alltför inkapslade och bundna delar av det socialistiska samhällets officiella struktur och apparater. Redan i dag har vi skäl att ofta bedriva kritik mot att folkrörelser accepterar sig själva i rollen som statens förlängda arm. I den socialistiska demokratin får man viktiga nya officiella beslutsorgan. Man får en omfattande och mäktig byggnad av sådana organ på alla områden. Är det då inte av intresse att bevara och stärka folkrörelserna som organ för den självständiga intressekampen hos olika folkgrupper? Vi får många officiella institutioner (och byråkratier) under socialismen. Bör man inte då balansera detta genom ett nät av folkliga organisationer, som inte är 'officiella', inte institutionaliserade — utan bevarar det förnyande element som består i självständighet, militans och samhällskritik?

Jag medger att sådana frågor är vida lättare att ställa än att besvara. Lindhagens stora förtjänst är, att han så konkret aktualiserar frågan om de former för demokrati och socialt liv, till vars utformning vi måste som socialister ta praktisk ställning. Han för därmed den socialistiska dialogen framåt. Och ur den dialogen ska komma den strategi, som leder till socialismens seger i Sverige.